

CHAPTER 14

New Developments in Education and Social Sciences

**27 Mayıs 1960 Sonrası Askerî Vesayeti Meşrulaştırma
Örneği Olarak Hürriyet ve Anayasa Bayramı (1963-1980)
(Murat Karataş)**

27 Mayıs 1960 Sonrası Askerî Vesayeti Meşrulaştırma Örneği Olarak Hürriyet ve Anayasa Bayramı (1963-1980)

Murat Karataş

*Abdullah Gül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü
Kayseri/Türkiye, murat.karatas@agu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1174-5828*

1. Giriş

Tarihin en eski devirlerinden itibaren her toplum, kendisi açısından değerli gördüğü olayları gerek dini inançlarından, gerekse de gelenek ve göreneklerinden dolayı çeşitli etkinlikler yaparak kutlamış ya da anmıştır. Batı toplumları açısından Fransız İnkılâbına kadar geçen süreçte çoğunlukla dini ve geleneksel olarak yapılan bu etkinlikler Fransız İnkılâbı sonrasında değişim göstermiştir. Söz konusu inkılâbın ortaya koyduğu bağımsızlık/milliyetçilik fikri imparatorluklar dönemini sona erdirirken, ulus devletler dönemini de başlatmıştır.

Bu dönemin temel özelliği ise aynı vatan parçası içinde yaşama, ortak bir dil ve tarih birliği içinde olma, gururda, savaşta ve barışta ortak duygular içinde olmaktır. Bu temel özelliklere yaslanan ulus devletler devamlılıklarını sağlamak noktasında, ulus bilincini gelecek kuşaklara aktarma arayışı içerisinde olmuşlardır. Bu arayışta anma, bayram, kutlama gibi etkinlikler birer araç görevi görmüştür. Bu anlamda ilk olarak Fransız İnkılâbı sonrası Batı da başlayan “*Ulusal Bayram*” anlayışı, Osmanlı Devleti’nde ancak II. Meşrutiyet döneminde görülmeye başlanmıştır.

II. Abdülhamit’in istibdat yönetimine karşı mücadele eden İttihatçılar II. Meşrutiyet’in ilan edildiği 23 Temmuz gününü “*Hürriyet Bayramı*” olarak ilan etmiştir. İttihatçılar bu günü bayram olarak ilan ederken, toplum nezdinde hem Meşrutiyet yönetiminin hem de kendilerinin meşruiyetlerini sağlama amacıyla olmuşlardır. Bununla birlikte İttihatçı gelenekten gelen Cumhuriyetin kurucu kadrosu 29 Ekim 1923’te Cumhuriyeti ilan ettikten sonra söz konusu bayramı 27 Mayıs 1935 tarihine kadar kutlanmıştır¹. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde 23 Temmuz Bayramı dışında ulusal bilinç

¹Şükrü Hanioğlu, “Bir Asır Sonra İnkılâb-ı Azim” **Kanun-i Esasi’den Askeri Müdahaleye II. Meşrutiyet**, Zaman Kitap, İstanbul, 2008, s. 39.

oluşturmak amacıyla “İstiklal-i Osmani Günü”, “Çocuklar Bayramı” ve “İdman Bayramı” gibi bayramlar kutlanılmıştır².

Misak-ı Milli sınırları içerisinde ulus devlet olarak şekillenen Türkiye Cumhuriyeti Devleti süreç içerisinde “29 Ekim Cumhuriyet Bayramı”, “23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı”, “19 Mayıs Atatürk’ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı” ve “30 Ağustos Zafer Bayramı” gibi resmi bayramlar ulusal bilinç oluşturma yoluna gitmiştir³. Bu noktada örneğin 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile devlet 23 Nisan 1920’de kurulan TBMM’yi kurumsallaştırırken aynı zamanda çocuklara Türk İnkılabının taşıyıcıları olarak baktığını göstermiştir.

Diğer taraftan 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası darbeciler tarafından Türk toplumunun hayatına sokulan “Hürriyet ve Anayasa Bayramı”, 1963-1980 döneminde askeri vesayetin⁴ bir aracı olarak kutlanmıştır. Kutlandığı süreçte, “Hürriyet ve Anayasa Bayramı” siyasi yelpazenin sağında yer alan siyasi partiler ve onların tabanları tarafından kabullenilmemiş ancak söz konusu partilerin iktidar olduğu dönemde de kaldırılmamıştır. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında darbeciler tarafından kaldırılan bayram kutlandığı dönemde resmi düzeyde kutlanan ve bu yönüyle de halkın olmadığı bayram özelliği taşımıştır.

Bu çalışmada sırasıyla “Hürriyet ve Anayasa Bayramı”nın ortaya çıkışına temel olan 27 Mayıs 1960 darbesi, 27 Mayıs 1960’tan 12 Eylül 1980’e Türkiye’deki siyasal gelişmeler, 27 Mayıs gününün bayram olarak kutlanmasını içeren kanunun meclis tartışmaları, 1963-1980 döneminde askeri vesayetin aracı olarak bayram kutlamaları ele alınmıştır. Çalışmada kaynak olarak, araştırma-inceleme eserler ve dönemin basını (Cumhuriyet, Milliyet, Son Havadis, Tercüman) kullanılmıştır.

2. 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan II. Dünya Savaşı sonrasında gerek iç gerekse de dış şartların zorlamasıyla çok partili hayata geçinceye kadar tek partili bir dönemi yaşadı. Bu dönemin temel aktörü Cumhuriyet Halk Partisi

²Bengül Salman Bolat, **Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, s. 23-31.

³Mimar Türkkahraman, **Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 203.

⁴Darbeciler ülkede askeri vesayete desteğin azaldığını hissettikleri noktada Hürriyet ve Anayasa Bayramına ek olarak faklı uygulamaları devreye sokmuştur. Bunlar; Gezici Konferanslar, Radyo Programları, 27 Mayıs Marş Yarışması, Hürriyet Tahvili, İlk Gün Zarfı, 27 Pulları, 27 Mayıs Sigarası, 27 Mayıs Hatıra Parası şeklinde gelişmiştir. Mehmet Ö. Alkan, “27 Mayıs İnkılabı ve Siyasal Propaganda Araçlarından Örnekler”, **Osmanlıdan Günümüze Darbeler**, Haz. Mehmet Ö. Alkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 217-233.

(CHP) olurken kısa ömürlü Terakkiperver Cumhuriyet Fırka (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırka (SCF) ülkede demokrasi arayışının ürünü oldu. 14 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960 darbesine kadar Türkiye'yi yöneten Demokrat Parti (DP) ise 7 Ocak 1946'da tek parti dönemi CHP'si içerisinden çıkan isimlerce kurulmuş ve yönetilmiştir.

Türk toplumunu tam bir demokratik düzene kavuşturma hedefiyle yola çıkan DP on yıllık iktidarı boyunca yönetici kadronun dünyaya bakış açıları, toplumun bakış açısı ve ferdiyetçi yaklaşımların doğurduğu siyasi ortamda gerginlikler ve ekonomik sorunlar ülkeyi gündün güne huzursuzluk ortamına sürüklemiştir. DP'nin özellikle 1957 seçimlerinden sonra muhalefet partilerine ve muhalif basına karşı önce Vatan Cephesi'ni oluşturması ardından TBMM'de Tahkikat Komisyonunu devreye sokması muhalefet tarafından hükümetin sivil darbesi olarak görülmüştür⁵.

Dönem boyunca ortaya konan antidemokratik uygulamaların zirvesi olan bu komisyon DP'nin sonunu getirmiştir. DP çıkan olaylar nedeniyle sıkıyönetim ilan etmesine rağmen düzeni sağlayamamış sonuçta, 27 Mayıs 1960 sabahı emir komuta zinciri dışında hareket eden cuntacılar radyodan okudukları darbe bildirisini ile DP yönetimine son vermişlerdir.

Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi olma özelliği taşıyan 27 Mayıs Türk siyasi hayatında sonuçları itibariyle derin izler bırakmıştır. Bu noktada örneğin darbenin en temel sonucu cuntacılığın ordu içerisinde kökleşmesi ve 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 örneklerinde olduğu gibi darbe geleneği oluşturmasıdır.

İdeolojik anlamda homojen bir nitelik taşımayan 38 alt rütbeli subay tarafından emir komuta zinciri dışında gerçekleştirilen 27 Mayıs darbe bildirisinde Kurmay Albay Alparslan Türkeş, darbenin daha fazla kardeşkanının dökülmesini engelleme ve demokrasi buhranına son verme amacı taşıdığını ifade etmiştir. Darbecilerin bu söylemi ilerleyen yıllarda 27 Mayıs'ı benimseyen gazeteci, devlet adamı ve siyasetçi vb. çevrelerce sık sık dile getirilmiştir⁶. Buna ek olarak DP döneminde Atatürk İlkeleri ve İnkılaplarından uzaklaşıldığı iddiası da darbenin meşruiyetini sağlama noktasında öne çıkarılan bir öge olmuştur⁷.

Darbe sonrası Milli Birlik Komitesi (MBK) adını alan darbecilerin emriyle başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere ciddi sayıda DP'li isim tutuklanmış ve Yassıada yargılama süreci başlatılmıştır. Ayrıca TBMM'nin kapatıldığı, 1924 Anayasası'nın

⁵Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 200-208.

⁶Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991, s. 352.

⁷Şevket S. Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 181.

yürürlükten kaldırıldığı süreçte yeni bir anayasa yapılması için bilim heyeti oluşturulurken hem ordudan hem de üniversitelerden tasfiyeler yapılmıştır⁸.

Yukarıda da ifade edildiği gibi ideolojik anlamda homojen bir nitelik taşımayan darbeciler tüm bu işlerin yapılması sürecinde fikir ayrılıkları yaşamıştır. Ülkenin ihtiyaç duyduğu temel reformların yapılması için bir süre daha yönetimde kalması gerektiğini savunan grup, seçimlerin hemen yapılmasını savunan ılımlı grup tarafından 13 Kasım 1960 iç darbesine maruz kalmıştır. Sonuçta içlerinde Alparslan Türkeş'in de olduğu "14'ler" olarak adlandırılan grup çeşitli görevlerle yurt dışına görevlendirme şeklinde sürgüne çıkarılmıştır⁹.

Darbe bildirisine aykırı olarak 29 Eylül 1960'da DP kapatılırken yaklaşık bir yıllık Yassıada yargılamaları sonunda 15 isme idam cezası verilmiştir. Ancak komitenin Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idamlarını onaylaması ile sadece üç idam uygulanmıştır¹⁰.

3. 27 Mayıs 1960'tan 12 Eylül 1980'e Kadar Türk Siyasal Hayatı

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası 1924 Anayasasını yürürlükten kaldıran darbeciler oluşturdukları "Kurucu Meclis" eliyle yeni anayasa yapım sürecini başlatmıştır. Sonuçta 27 Mayıs 1961'de tamamlanan anayasa 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuş ve %61.5'lik "evet" oyuyla yürürlüğe girmiştir¹¹. Türk anayasa tarihinde halkoyuna sunulan ilk anayasa olma özelliği taşıyan 1961 Anayasası yaklaşık %40 nispetinde "hayır" oyu almıştır. Darbeciler tarafından kapatılan DP tabanının anayasa verdiği "hayır" oyu ile darbeye ve onu yapanlara karşı demokratik tavrını ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Ocak 1961'de Kurucu Meclis, sivil siyasi hayata dönüş yolunda karar alarak yeni siyasi partilerin kurulmasına izin vermiştir. Söz konusu izin çıkması sonrası darbenin kapatmadığı CHP ve CKMP'ye rakip olarak Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur¹².

⁸Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Yay. Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 197-206.

⁹Murat Karataş, "Türkiye'nin 1960'lı Yıllarında Türkçü Basın Örneği Olarak Milli Yol Dergisi", **USBİK 2020 3.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (29-31 Ocak 2020 Kayseri) Tam Metin E Kitabı**, Kayseri, 2020, s. 817.

¹⁰Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 467-504.

¹¹Suna Kili, "1961 Anayasası ve Devlet Anlayışı" **27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, Ed. Suna Kili, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 55.

¹²F. Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965, s. 103-108.

Türk seçmeni 15 Ekim 1961 genel seçimlerine Başbakan Menderes ve iki bakanın idamları gölgesinde gitmiştir. Darbecilerin ve CHP tabanının tek başına CHP'nin iktidarını beklediği seçimlerden CHP 173 milletvekili almış ancak tek başına iktidar olamamıştır. DP'nin mirasına sahip çıkma iddiasını taşıyan AP ise 158 milletvekili kazanarak ikinci parti olmuştur. AP, YTP ve CKMP'nin seçim sonuçlarından tedirgin olan Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) siyasi partileri yeni darbe ile tehdit ederek Orgeneral Cemal Gürsel'i silahların gölgesinde meclislere ülkenin 4. Cumhurbaşkanı seçirmiştir¹³.

Seçimlerden birinci çıkan CHP lideri İsmet İnönü dönemde ilk koalisyon hükümetini 20 Kasım 1961'de AP ile kurmuştur¹⁴. Ancak bu koalisyon hükümeti her ne kadar darbecilerin zorlamasıyla kurulmuş olsa da AP ve CHP'nin ekonomiye bakışlarındaki fark ile AP'nin eski DP'lilerin affi konusundaki ısrarcı tutumu nedeniyle yaklaşık sekiz ay sonra dağılmıştır. CHP, YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşan ikinci koalisyon hükümetinin de ömrü ilki gibi kısa süreli olmuştur. Bunun sebebi ise CKMP ve YTP'nin Kasım 1963'te yapılan yerel seçimlerdeki kötü sonuçların nedenini, seçmenlerin CHP'yle işbirliği yaptıkları için cezalandırıldıkları şeklinde yorumlamaları olmuştur. Bu seçimlerin bir diğer önemli sonucu ise AP'nin iktidara gelişinin ayak seslerini ortaya çıkarması olmuştur¹⁵.

Bu dönemde İkinci İnönü koalisyon hükümetinin dağılması sonrası Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel AP lideri Ragıp Gümüşpala'yı hükümet kurmakla görevlendirmiştir. Bu görevlendirmeye ordu artık AP'yi siyasetin normal ve kabul edilebilir parçası olarak kabul ettiğini ve iktidarı İnönü'nün vesayeti altında tutmaktan vazgeçebileceğini göstermiştir. Ancak Gümüşpala'nın hükümet kuramaması üzerine İnönü dönemde üçüncü kez hükümet kurmakla görevlendirilmiştir. CHP ile bağımsızlardan oluşan azınlık koalisyonu diğerleri gibi kısa süreli olurken dış politikada Kıbrıs Meselesi ve Johnson Mektubu vb. konularla uğraşmıştır. Hükümetin ömrünü belirleyen gelişme ise AP lideri Süleyman Demirel'in CKMP ve YTP'ye 1965 bütçesine hayır dedirtmeyi başarması olmuştur¹⁶. Dönemin son koalisyon hükümeti Bağımsız Senatör Suat Hayri Ürgüplü tarafından ülkeyi 1965 genel seçimlerine götürme şartıyla kurulmuştur¹⁷.

¹³Süleyman Coşkun, **Türkiye'de Politika (1920-1995)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 28.

¹⁴Nedim Yalansız, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Buke Kitapları, İstanbul, 2006, s. 67-73.

¹⁵Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 164.

¹⁶İnönü'nün üçüncü koalisyon hükümeti cumhuriyet tarihinden hükümet bütçesinin reddedilmesi sonucu istifa eden ilk hükümet olmuştur. Özdemir Kalpakçioğlu, **İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar**, Nüve Matbaası, Ankara, 1967, s. 113-130.

¹⁷Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 363-364.

10 Ekim 1965 genel seçimlerinden AP oyların %53'ünü alarak tek başına iktidara gelirken AP lideri Demirel'de 40 yaşında Başbakanlık koltuğuna oturdu. Seçimler öncesinde “*Ortanın Solu*” söylemi ile çıkış yapmaya çalışan CHP %29'luk bir oy oranı ile ikinci parti durumuna düşmüştür. Bu seçimlerin sürprizi ise TİP tarafından yapılmıştır¹⁸. 1965-1969 döneminde ülkeyi tek başına yöneten Başbakan Demirel dış politikada çok yönlü bir arayış içerisinde olurken içeride de sanayileşmeye dayalı büyüme politikası uygulamıştır. Bu dönemde yıllık ortalama enflasyon %5 oranında gerçekleşirken, büyümede ortalama %7 oranında yaşanmıştır¹⁹.

Buna rağmen ülke 1969 seçimlerine içeride öğrenci olayları, işçi grevleri ve dışarda Kıbrıs Meselesi gibi kronikleşen sorunlarla gitmiştir. AP'nin oyların %46.55'ini alarak birinci çıktığı seçimlerden CHP oyların %27.37'sini alarak ikinci çıkmıştır. Bu dönemde iktidar partisi AP'nin geleceğini iki gelişme olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmelerin ilki AP içerisindeki İslamcı kanadın Demirel'i yeterince dindar olmamakla suçlayarak Prof. Dr. Necmettin Erbakan liderliğinde Milli Görüş geleneğinin ilk partisi olan Milli Nizam Partisi (MNP)'ni 26 Ocak 1970'te kurması şeklinde yaşanmıştır²⁰. İkinci gelişme ise Demirel'i ülkede ve partide tek adamlık müessesesi kurmakla itham eden “*72'ler Muhtırası*” sonrası Demirel tarafından AP'den ihraç edilenlerin 18 Aralık 1970'te Ferruh Bozbeyle liderliğinde Demokratik Parti (DP)'yi kurması olmuştur²¹.

Diğer taraftan 1961 Anayasasının sağladığı görece özgürlükçü ortamda kendini ifade etme fırsatı bulan sosyalist düşüncenin dönemdeki önemli yayınları Doğan Avcıoğlu yönetiminde çıkan Yön ve Devrim dergileri olmuştur. Söz konusu yayınların en önemli özelliği sivil ve askeri bürokraside sosyalist bir düzeni doğuracak darbenin fikri hazırlığını yapma olmuştur²². Sonuçta 9 Mart'ta gerçekleşecek emir komuta zinciri dışında gerçekleşecek bir sol darbe 12 Mart 1971'de ordu üst yönetiminin imza koyduğu muhtıra ile engellenmiştir²³.

¹⁸Milli Bakiye Seçim Sistemi'nden dolayı Türkiye tarihinde kendisini sosyalist olarak niteleyen TİP %2.3 oy oranı ile 15 milletvekili çıkararak meclise girmiştir. Nuran Kılağuz, **Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 421.

¹⁹Hulusi Turgut, **Demirel'in Dünyası**, ABC Yay., İstanbul, 1992, s. 270-271.

²⁰Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 382.

²¹Murat Karataş, “27 Mayıs 1960 Sonrası Merkez Sağda Siyasal Bir Aktör Olarak Ferruh Bozbeyle ve Demokratik Sağ Düşüncesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C: S: , İstanbul, s. 221-222.

²²“*Yön-Devrim Hareketi*” hakkında detaylı bilgi için Bkz.; Gökhan Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.

²³Mahir Kaynak, **Darbeli Demokrasi Olaylar ve Çözümlemeler**, Profil Kitap, İstanbul, 2019, s. 63.

Bu gelişme üzerine Başbakan Demirel istifa ederken yılların CHP'lisi Nihat Erim partisinden istifa ederek partiler üstü hükümet kurmuştur. Yaklaşık üç yıl süren ara rejim döneminde askerlerin gözetiminde kısa ömürlü dört hükümet kurulmuştur. Bu hükümetlerin en önemli iddiası ülkenin ihtiyaç duyduğu temel reformları yapma olmuş ancak bunların hiçbirisi kurulan hükümetlerin meclise dayanmamasından dolayı hayata geçirilememiştir²⁴.

14 Ekim 1973 genel seçimleri muhtıra dönemini bitirirken Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'yi de seçimlerin birinci partisi yapmıştır. Tarihi yanılığın ortadan kaldırma iddiası ile kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti kısa ömürlü olmasına rağmen dış politikadaki en önemli başarısı Kıbrıs Barış Harekâtı olmuştur. Ancak Kıbrıs Barış Harekâtı başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile ilişkilerini bozarken bu dönemde Türkiye'ye uygulanan ambargo ülkenin siyasi istikrarsızlık, sağ sol çatışması, bozuk ekonomi vb. sorunlarını kronik hale getirmiştir²⁵. Sonuçta bütün bu sebeplerden beslenen 12 Eylül 1980 darbesi ülkede yeni bir askeri vesayet dönemi başlatmıştır.

4. 27 Mayıs Gününün Bayram Olarak Kabul Edilmesi

1961 genel seçimleri sonrasında darbecilerin zorlamasıyla kurulan CHP-AP koalisyon hükümetinin ömrünü seçim sonuçlarından ve ortaya çıkan siyasi tablodan hoşnut olmayan Talat Aydemir'in darbe teşebbüsü kısaltan gelişme oldu. Kara Harp Okulu Komutanı Aydemir'in öncülüğünde 22 Şubat 1962 günü gerçekleşen darbe girişimi Başbakan İnönü'nün müdahaleleriyle nihayetlendirken, darbe teşebbüsünde bulunanlar emekliye sevk edildiler ve bundan dolayı yargılanmalarını temin edecek bir yasa çıkarıldı²⁶. Bu gelişme eski DP'lilerin affını isteyen AP'nin tepkisine neden oldu ve kısa süre içinde CHP-AP koalisyon hükümeti dağılması sonucunu ortaya çıkardı.

Kısa süre içerisinde CHP lideri İnönü bağımsızlarında desteklediği CHP-CKMP-YTP koalisyon hükümetini kurarak TBMM'den güvenoyu aldı. Yeni hükümetin iç politikada karşısına çıkan temel sorun eski DP'lilerin affı oldu. Hükümetin Kayseri'de tutuklu bulunan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı hastalığı sebebi ile geçici olarak tahliye etmesi soruna yeni boyut kazandırdı. Bayar'ın Kayseri'den Ankara'ya gelişi sırasında AP'lilerin gövde gösterisi

²⁴Murat Karataş, "Türkiye'de Asker Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", **Anadolu Balkan Araştırmaları Dergisi**, 2/3 (Haziran 2019), s. 88.

²⁵Alper Gülbay, **Kısr Seçimler ve Bunalmış Yıllar 12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Seçimler ve Sonuçları**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2018, s. 161-175.

²⁶Mehmet Ali Birand, Can Dündar-Bülent Çaplı, **12 Mart İhtilalin Peşesinde Demokrasi**, Can Yayınları, İstanbul, 2016, s. 81.

CHP'lilerin ve üniversite öğrencilerinin oluşturduğu gruplar tarafından protesto edilirken, AP Genel Merkezi de bu grupların saldırısına uğradı²⁷.

Bu süreçte Başbakan İnönü başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 27 Mayıs gününün ulusal bayram ilan edilmesi, Tedbirler Kanunu'nun çıkarılması, Bayar'ın uygun görülecek bir yerde muhafaza altına alınmasını içeren bir dizi karar aldı²⁸. Hükümetin bu kararları aldığı atmosferde AP lideri Gümüşpala ise basına verdiği beyanatta partisinin 27 Mayıs darbesine ve orduya karşı olmadığını dile getirmişti²⁹.

MGK kararı sonrası CHP-AP hükümeti tarafından hazırlanan 27 Mayıs gününün ulusal bayram olmasını içeren kanun teklifi Haziran 1962'de TBMM Başkanlığına sunulmuş³⁰ ancak teklif yaklaşık bir yıl Milli Eğitim ve İçişleri komisyonlarında beklemişti. Bu bekleyişin sonunda Başbakan İnönü TBMM Başkanlığı'na 1 Nisan 1963 tarihinde verdiği önergede "*Hükümetçe 13.6.1962'de TBMM'ye sunulmuş olan Ulusal Bayram ve Genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı Kanuna ek kanun tasarısının, içtüzüğün 36'ncı maddesinde kayıtlı süre fazlası ile geçmiş olduğundan, gündeme alınarak öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederim*" ifadesine yer vermişti. İnönü'nün önergesi üzerine yapılan oylamada TBMM genel kurulu tasarımı gündeme almayı kabul etti³¹. Bu oylamada sadece bir AP'li milletvekili aleyhte oy kullanırken, diğerleri çekimser oy kullandılar³².

27 Mayıs gününün ulusal bayram olarak kabul edilmesi için hazırlanan kanun teklifinin hızlı bir şekilde yasalaşmasını isteyen CHP lideri İnönü partisinin milletvekili ve senatörlerinin gereken dikkati göstermelerini istedi. Aynı süreçte toplanan AP grubunda ise teklife dönük sert tartışmalar yaşanırken 30 milletvekili "*evet*", 20 milletvekili "*hayır*" oyu kullanılmasını istedi. Sonuçta AP grubundan teklife "*evet*" oyu verilmesi yönünde grup kararı çıktı³³.

Diğer taraftan 27 Mayıs gününün "*Hürriyet ve Anayasa Bayramı*" ilan edilmesini içeren Ulusal bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı kanuna ek kanun teklifi³⁴ 3 Nisan 1963 tarihinde TBMM'de görüşüldü.

²⁷İhsan Dağı-Fatih Uğur, **Yalnız Demokrat Ferruh Bozbeyle**, Timaş Yay., İstanbul, 2009, s. 188-189.

²⁸**Cumhuriyet**, 27 Mart 1963.

²⁹**Milliyet**, 31 Mart 1963.

³⁰**MMTD**, D. 1, C. 5, 1962, s. 607.

³¹**MMTD**, D. 1, C. 15, 1963, s. 89.

³²**Cumhuriyet**, 2 Nisan 1963.

³³AP Aydın milletvekili Reşat Özarda "*Bazı korkak Aydın AP milletvekili ve senatörlerin İnönü lehine bir hava yarattıklarını, AP grubunu İnönü'nün istikametine yönelttiklerini*" söyleyerek AP'den istifa etti. **Milliyet**, 2 Nisan 1963.

³⁴Teklifin gerekçesi şöyle idi: "... Kurucu Meclis tarafından hazırlanıp ilân edilen Anayasanın milletçe benimsenmesi ile insan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk

TBMM Başkanvekili Nurettin Ok teklifin tümü üzerindeki görüşlerini açıklamaları için sırasıyla CKMP, CHP, YTP, AP ve MP temsilcilerine ardından da teklif lehine CHP Çanakkale milletvekili Şefik İnan ve teklif aleyhine CKMP İstanbul milletvekili Saadet Evren'e söz verdi. AP temsilcisinin dışındaki parti temsilcilerinin konuşmalarına bir bütün olarak bakıldığında milletin oyları ile iktidara gelen DP'nin kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkardığını ayrıca milletin kazanılmış hak ve hürriyetlerinin dahi kaybedilme tehlikesinin ortaya çıktığını buna karşın 27 Mayıs 1960 günü gençliği, ordusu ve aydını ile beraber direniş başlattığını bunun sonucu olarak o gün vaat edilen demokratik rejimin yeni anayasa ile kurulmaya başlandığını bu anlamda 27 Mayıs'ın bayram olmasındaki asıl mananın Atatürk milliyetçiliği anlayışı içinde tüm milleti bölünmez bir bütün halinde gören bir hukuk düzenini sağlayan anayasal sistemin kurulmasını hedeflediğini dile getirmişlerdi³⁵.

AP grubu adına Elazığ milletvekili Ömer Faruk Sanaç kanun teklifi üzerine partisinin görüşlerini açıkladı. Sanaç ilk olarak 27 Mayıs'ın Hürriyet ve Anayasa Bayramı ilan edilmesi teklifine olumlu baktıklarını ve teklife beyaz oy vereceklerini ifade etti. Devamında AP'nin 27 Mayıs Anayasası ile kurulan hukuk sisteminin karşısında değil aksine o sistemin koruyucusu olduğunu ve mevcut anayasal düzene saygı duyduğunu söyleyen Sanaç partisinin 27 Mayıs, ordu ve Türk gençliğinin karşısında gösterilmeye çalışıldığını ancak bunun aksini ispatlayacaklarını dile getirdi. Yaşanılan günlerde her zamankinden daha fazla huzur, sükün ve kardeşlik ortamına ihtiyaç olduğunu söyleyen Sanaç Hürriyet ve Anayasa kavramlarının dayandığı temelleri benimsediklerini ve teklifin gerekçesinde ifade edildiği gibi ülkenin huzuru ve milletin refah ve saadetinin ancak demokratik rejimin tüm kurumlarıyla yaşaması halinde mümkün olabileceği üzerinde durdu. Bunlara ek olarak dikta emellerinin ülkeyi felakete sürükleyeceğini ancak

devleti bütün sosyal ve hukuki temelleriyle kuruldu. Bu itibarla 27 Mayıs 1961 tarihli 'Milli şuur ve ülküler etrafında' toplanan ve 'kaderde, kıvançta ve tasada ortak olan bölünmez bir bütün halinde' ki Türk Milletinin, yaşadığı acı günleri arkada bıraktığı mutlu bir gündür. Bugünü anmak benliğimizi bulmak bakımından gerçekten önemlidir. Bugünü kutlamakla Türk Milleti, büyük kayıplar sonunda kazanılmış bir zaferin tadını duymuş ve yaşatmış olacaktır. Milletimizin bağımsızlık mücadelesinin ilk adımı olan 19 Mayıs ve Hâkimiyetin Millet tarafından ele alınması tarihi olan 23 Nisan gibi 27 Mayıs da özgürlüğün, Türk devrimlerine dönüşün, Hukuk Devleti ilkelerine bağlılığın tarihidir. Anayasamızın başlangıcında 'Asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile hürriyete, adalete ve fazilete âşık, uyanık evlâtlarının bekleliğine emanet eder' denilmektedir. Bu ilke, milli bayramların terbiyevi tesiri ile büyük kitlelerin gönlüne yerleştirilebilir. Anayasa ve Hürriyet Bayramı bu bakımdan ayrıca önemlidir. Bu itibarla 27 Mayıs tarihinin Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kabul edilmesi ve milli bayramlar arasına alınması icap eder."

MMTD, D. 1, C. 15, 1963, s. 137.

³⁵**MMTD**, D. 1, C. 15, 1963, s. 138-142.

hukuk devleti rejimi ile geleceğin kurulabileceğini söyleyen AP sözcüsü millete dayanmayan ve onun sevgisini kazanmayan teşekküllerin yaşamayacaklarını dile getirdi. AP sözcüsü sözlerini 27 Mayıs'ın millete mal olarak tüm partilerin üzerinde bulunan ve anayasada gerçek yerini alan bir inkılâp olduğunu ifade ettikten sonra bu hareketi hiçbir partinin kendi çıkarları ve siyasi menfaatleri uğruna istismar etmemesini arzuladıklarını söylemiştir³⁶.

Teklif lehine söz alan CHP Çanakkale milletvekili Şefik İnan 27 Mayıs'ın bir hükümet darbesi olmayıp 40 yıl önce yapılan Atatürk İhtilâli'nin korunması ve nihai hedefine ulaşması için yapılmış bir millet hareketi olduğunu söylemiştir³⁷.

Teklif aleyhine söz alan tek isim ise CKMP İstanbul milletvekili Saadet Evren oldu. Konuşmasında hükümeti ve Başbakan İnönü'yü eleştiren Evren teklifin lehinde veya aleyhinde olmanın doğal karşılanması gerektiğini ve asıl önemli olan noktanın dil ile ikrar değil kalp ile tasdik olduğunu söyledi. Celal Bayar'ın tahliyesinin ardından yaşanan olayları kastederek anayasal rejim ve kamu düzeni açısından yaşanan krizlere değinen Evren hükümetin son gelişmelerin tahlilini ve tartışmasını yapmadan böyle bir teklifi gündeme getirmesini eleştirerek hükümetin tarafsız davranmadığını ve bu teklifi demokles'in kılıcı gibi kullanarak kimi kesimleri tahrik ettiğini söyledi. Hükümetin bu zamanda söz konusu teklifi yasalaştırmakla ne kazanmayı umduğunu ve hangi acil konuya çözüm getirdiğini soran Evren siyasilerin daima günü kurtarmaya çalıştıklarını, demokrasiye geçişin bayramlar ve abartılı nutuklarla kutlandığını ancak kısa süre sonra milletin birbirinin boğazına sarıldığını belirtti. 27 Mayıs'ın da büyük ihtilâl olarak benimsenip alkışlandığını ancak gelenen noktanın felakete gidış olduğunu söyleyen Evren bir buçuk senedir aciz ve miskin bir idare ile devletin sözüm ona yönetildiğinden dert yandı. Gelenen noktada halkın kutuplaştığını ve vatandaşların kamlara bölünerek birbirlerine karşı insafsızca mücadele ettiklerini, devlet düzeninin kaybolduğunu şahıs ve mal güvenliği ile şeref ve haysiyet dokunulmazlığına uluorta tecavüz edildiğini, fikir ve düşünce özgürlüğünün ortadan kalktığını ve devlet kurumlarının itibarlarını yitirdiklerini ve gelenen noktada ülkede en ucuz suçun ihtilâl ve hükümet darbesi olduğunu yineleyen Evren Başbakan İnönü'ye kutlanmasını talep ettiğiniz anayasa rejimi ve devlet düzeni bu mudur şeklinde sordu. Benzer şekilde hükümetin vatandaşların düşüncelerini ve hangi çizgide durduklarını belirleme hakkı olmadığını aksine tarafsız bir yönetim sergilemesi gerektiğini söyleyen Evren ülkede rejimin teminatının bayram kanunları ve törenler olmayıp ülkeyi yönetenlerin siyasi fikir ve karakterleri olduğunu belirtti. Teklifte öngörülen türden bir bayram kanununu sorunlarını çözmüş, anayasal rejimi ve kanun üstünlüğünü tesis etmiş bir hükümetin getirebileceğini ifade eden Evren sözlerini teklifin getiriliş nedeni

³⁶MMTD, D. 1, C. 15, 1963, s. 140-141.

³⁷MMTD, D. 1, C. 15, 1963, s. 142-145.

ve zamanına dönük tepkisi nedeniyle oylamaya katılmayacağını belirterek sonlandırdı³⁸.

Evren'in konuşmasının ardından teklifte yer alan üç madde oylanarak kabul edildi. Bundan sonra teklifin aleyhinde söz isteyen olmadığı için TBMM Başkanvekili Ok Başbakan İnönü'ye söz verdi. İnönü konuşmasının bütününde hükümeti ve kendisini eleştiren Evren'e yanıt verdi. Sözlerine ülkenin siyasi durumunun Evren'in görüşlerinin aksine sağlam bir yolda olduğunu söyleyerek başlayan İnönü demokratik rejimin Türkiye'de yürüyebileceğini, bu yolda büyük mesafeler alınarak ciddi başarılar kazanıldığını ayrıca son bir buçuk yılda atılan güçlüklerin sınırsız olduğunu ve ihtilâlden çıkıp intikal devresine giren bir ülkede bu tarz sorunları aşmış olmanın önemli bir kazanım kabul edilmesi gerektiğini vurguladı. Sözlerinin devamında siyasi atmosferi bozan tahriklerin sona ermesi gerektiğini ve böyle olması durumunda siyasi yapının gelişerek ülkenin huzur ve saadete erişeceğini tekrarlayan İnönü, Evren'in teklifin geliş zamanına dönük eleştirilerin de: *"Biraz evvel konuşan ve karanlık mülâhazalarını söyleyen milletvekili emin olun, şimdi kabul buyurduğunuz kanunun bugüne kadar geç kalması intikal devresinin devam etmesindedir. 27 Mayıs gününü Hürriyet ve Anayasa Bayramı ilân etmek ihtilâlden bir hafta sonra veya seçimden bir hafta sonra yapılacak bir iş değildir. Bütün siyasi partilerin, bütün vatandaşların, 27 Mayıs Bayramı Kanunu'nun el birliği ile yürekten ve lüzumlu bir kanun olarak çıkmasına inanması için bu kadar zamanın geçmesi, tekâmülün zaruri bir şartı idi. O neticeye vardık. Bütün siyasi partiler bu temelde birleşmek zaruretini kavradılar. Şimdi kanunun kabulü günüdür. Bu kanunu kabul etmekle memlekette huzuru tesis ve vatandaşlar arasında anlaşmayı ilerletmek için büyük bir adım atmış olacaksınız. Sizleri tebrik ederim arkadaşlarım."*³⁹ şeklinde cevapladı.

Başbakan İnönü'nün konuşmasının ardından teklifin tümü için oylamaya geçildi. Oylamada teklife evet diyenler beyaz, hayır diyenler kırmızı ve çekimser kalanlar ise yeşil oy kullandı. Oylamaya 294 milletvekili katılırken, evet 291, hayır 2 ve çekimser 1 şeklinde gerçekleşti. Tekliffe hayır ve çekimser oylar AP'den çıktı. AP Ağrı milletvekili Kerem Özcan ile AP Samsun milletvekili Mehmet Başaran teklife hayır oyu verirken, AP Manisa milletvekili Nahit Yenişehirlioğlu ise çekimser oy kullandı⁴⁰. Diğer taraftan AP grubu oylamadan bir gün önce teklife evet oyu verme kararı almasına rağmen genel kurulda bulunan AP'nin 147 milletvekilinden 117'si oylamaya katılmadı. Milletvekillerinden bazıları oylama sırasında genel kurulu terk ederken bazıları da genel kurul salonunda olmakla birlikte oy kullanmadığı görüldü. Sonuçta AP'li 30 milletvekili oy kullanırken 27'si evet oyu verdi⁴¹.

³⁸ MMTD, D. 1, C. 15, 1963, s. 145-146.

³⁹ MMTD, D. 1, C. 15, 1963, s. 147.

⁴⁰ MMTD, D. 1, C. 15, 1963, s. 158-193.

⁴¹ Milliyet, 4 Nisan 1963.

Teklifin Millet Meclisi aşaması bu şekilde tamamlandıktan sonra Cumhuriyet Senatosu'ndaki görüşmesi 9 Nisan 1963 tarihinde gerçekleşti. Teklif üzerinde Tabii senatörler adına Mehmet Özgüneş söz aldıktan⁴² sonra parti grupları adına sırasıyla Neşet Çetintaş (MP), İhsan Sabri Çağlayangil (AP), Fehmi Alpaslan (CHP), Turhan Kapanlı (YTP), Niyazi Ağınaslı (TİP) söz alarak teklifi desteklediklerini dile getirdiler⁴³. CHP adına söz alan Artvin Senatörü Fehmi Alpaslan bayramın adına “*Milli Birlik*” ilavesi yapılmasına gerek olmadığını, çoğunluğunu CHP'lilerin oluşturduğu kurucu meclis ile Milli Birlik Komitesi'nin hazırladığı anayasanın hiçbir partizan düşünce içermeksizin milli birlik ve beraberlik ruhu taşıdığını söyleyerek tabii senatör Özgüneş'in sözlerine karşılık verdi⁴⁴. AP grubu adına söz alan Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil “... *Bizim tek temennimiz bu devrimin Türk milletinin müşterek malı olduğu gerçeği karşısında 27 Mayıs Bayramı'nın bir ulusal birlik ve beraberlik günü halinde kutlanmasının gelenekselleşmesidir*”⁴⁵ şeklinde konuşarak 27 Mayıs'ın herhangi bir parti ile ilişkilendirilmemesini talep etti.

Diğer taraftan şahısları adına söz alan AP İstanbul Senatörü Özel Şahingiray ile AP Adana Senatörü Sakıp Önal İnönü ve CHP'ye dönük eleştirilerde bulundu. Bu noktada örneğin Önal CHP'nin tek başına Atatürk'e sahip çıkarak kendisi dışındakileri Atatürkçü olmamakla itham etme gafletine düştüğünü, İnönü'nün para ve pullardan Atatürk'ün resimlerini kaldırdığını, şayet kendileri ya da başka bir parti böyle bir şey yapmış olsaydı vatan haini diye damgalanacağını ifade etti. Ayrıca CHP'yi 27 Mayıs'ı kendi politikaları için kullanmakla itham eden Önal “... *Bir siyasi parti ihtilâle sahip çıkmıştır. Onun hatası olursa biz yapmadık, Milli Birlik Hükümeti yaptı, sevabı olursa biz yaptık, böyle şey olmaz...*”⁴⁶ şeklinde eleştiride bulundu.

Teklifin tümü üzerine yapılan görüşmelerin tamamlanmasından sonra bayramın ismi ile ilgili iki önerge gündeme alındı. Tabii senatör Ahmet Yıldız önergesinde bayramın adının “*Milli Birlik ve Hürriyet Bayramı*” olarak değiştirilmesini teklif ederken, yine Mehmet Özgüneş 9 Tabii senatörle birlikte verdikleri önergede bayramın isminin “*Milli Birlik, Hürriyet ve Anayasa Bayramı*” olarak değiştirilmesini teklif ettiler. Ancak her iki önerge de yapılan oylamalar sonunda reddedildi. Bunun üzerine

⁴² Özgüneş teklifte öngörülen bayramın ismi üzerinde durarak 27 Mayıs'ın sadece Hürriyet ve Anayasa'dan ibaret olmadığını, TSK'nın bu hareketi Milli Birlik Hareketi diye adlandırdığını ve kurduğu idarenin de Milli Birlik İdaresi adını aldığını ifade ederek gerçek anlamda bir 27 Mayıs Bayramı oluşturulacaksa bunun adı Milli Birlik, Hürriyet ve Anayasa Bayramı olmalıdır dedikten 9 arkadaşı ile birlikte bu konuda bir önerge vereceklerini dile getirdi. **CSTD**, D. 1, C. 10, 1963, s. 543.

⁴³ **CSTD**, D. 1, C. 10, 1963, s. 551-553.

⁴⁴ **CSTD**, D. 1, C. 10, 1963, s. 548-549.

⁴⁵ **CSTD**, D. 1, C. 10, 1963, s. 548.

⁴⁶ **CSTD**, D. 1, C. 10, 1963, s. 562-563.

teklifin tümü açık oylamaya sunuldu. 115 senatörün katıldığı oylamada 111 evet, 4 hayır oyu çıkarken 27 Mayıs gününün “*Hürriyet ve Anayasa Bayramı*” olmasına dönük teklif kabul edilerek yasalaştı⁴⁷. Teklife hayır oyu verenler ise Mehmet Özgüneş, Muzaffer Yurdakuler, Özel Şahingiray ve Sakıp Önal oldu⁴⁸.

Bu şekilde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından kabul edilerek yasalaşan 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı kanunu 11381 sayılı Resmi Gazete de yayınlanması sonrası 221 numaralı kanun olarak 13 Nisan 1963 tarihinde yürürlüğe girdi⁴⁹. Buna ek olarak Ankara’da yapılacak olan törenlerin ilk olarak Anıtkabir, sonrasında Genelkurmay Başkanlığı, Anayasa Mahkemesi ziyareti ve Hipodrom’daki askeri geçit ve kutlamalar şeklinde olması öngörülmüştü⁵⁰.

Görüldüğü gibi 1963 yılından itibaren resmi olarak kutlanmaya başlanan “*27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı*” 12 Eylül 1980 darbesi sonrası yürürlükten kaldırıldı. Bu bayram 12 Eylül’ün mimarı Kenan Evren’in başında bulunduğu Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından kaldırıldığı 1981 yılına kadar ulusal bayram olarak kutlanırken 27 Mayıs darbesinin toplum üzerinde kurmaya çalıştığı askeri vesayetinde simgesi olma özelliği taşıdığını söylemek mümkündür.

5. Hürriyet ve Anayasa Bayramı Kutlamaları (1963-1980)

27 Mayıs gününün 13 Nisan 1963’de ulusal bayram olarak kabul edilmesinden sonra ilk kez kutlanması bu yılda olmuştur. Ancak bu yılki kutlamalar bir hafta önce gerçekleşen Talat Aydemir’in ikinci başarısız darbe girişimi gölgesinde gerçekleşmiştir. Basından takip edebildiğimiz şekliyle Ankara’daki törenler; Anıtkabir, Genelkurmay Başkanlığı ve Anayasa Mahkemesi ziyaretleri sonrası Hipodrom’daki askeri geçit ve kutlamalar şeklinde düzenlenmiştir⁵¹. Rahatsızlığı nedeniyle kutlamalara katılamayan Cumhurbaşkanı Gürsel yayınladığı bayram mesajında 27 Mayıs’ın gerekçesini “*Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidarı Türk milletinin direnme hakkını kullanarak yıkması*”

⁴⁷CSTD, D. 1, C. 10, 1963, s. 568-573.

⁴⁸CSTD, D. 1, C. 10, 1963, s. 579.

⁴⁹Mehmet Serkan Şahin, “27 Mayıs Darbe Gününün Ulusal Bayram İlan Edilmesi”, **3.Uluslararası Yeşilyurt Sempozyumu Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Yönleriyle Darbeler (12-13 Eylül 2017 Yeşilyurt/Malatya)**, Yeşilyurt Belediyesi Yayınları, Malatya, 2017, s. 184.

⁵⁰Mahmut Bolat, “27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı (1963-1980)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 34/2 (Güz 2018), s. 388.

⁵¹Bununla birlikte darbeciler 27 Mayıs bayramının toplumun bütün katmanlarında karşılık bulması için çalışmışlardır. Bu noktada örneğin köylere temsilci gönderme ilkokullarda kutlanması için Milli Eğitim Bakanlığının genelge göndermesi vb. basında görülmektedir. **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1963; **Milliyet**, 27 Mayıs 1969.

şeklinde açıkladıktan sonra Aydemir olayına “*Bizi demokratik idareden hiçbir şerir ayıramaz*”⁵² tarzında göndermede bulunmuştur.

Aynı şekilde Başbakan İnönü’de Hipodrom konuşmasında “*21 Mayıs’taki gibi şerefsiz sergüzeştçilerin akıbetinin daima bu olacağıın kesinlikle anlaşılması milletin geleceği için teminattır*”⁵³ ifadesine yer vermiştir. Bu noktada hem Cumhurbaşkanı Gürsel’in hem de Başbakan İnönü’nün demokrasi ve Anayasa’ya bağlılık vurgusunda bulunmaları ordu içerisinde varlığı bilinen cuntalara karşı bir uyarı niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Hürriyet ve Anayasa Bayramı’nın ikinci yılı kutlamalarına Başbakan İnönü, yıllardır takmadığı İstiklal Madalyası ile katılırken Cumhurbaşkanı Gürsel basına yaptığı 27 Mayıs değerlendirmesinde 27 Mayısın ülkeye eşitlik, sevgi, karşılıklı saygı hisleri getirerek ülkede faziletli bir idarenin temellerinin atılmasını sağladığını söylemiştir.

Hürriyet ve Anayasa Bayramı’nın üçüncü yılı kutlamaları AP iktidarı getirecek seçimlerin oluşturduğu atmosferde gerçekleşmiştir. CHP’nin muhalefette olduğu AP’nin koalisyon şekliyle de olsa iktidarda bulunduğu kutlamalarda hükümet adına konuşan Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy’un “*27 Mayıs devrimi, tarihi ve fiili bir zaruretten doğmuştur*.”⁵⁴ şeklindeki değerlendirmesi dönemde sivil siyasetin özellikle de DP’nin mirasına sahip çıkma iddiasındaki AP’nin haletiruhiyesini anlama açısından oldukça dikkat çekicidir. Bu noktada kutlamalarda ordu adına konuşan Üsteğmen Kamil Başar’ın, “*Silahlı kuvvetler, rejimlerin en üstünü olan demokrasinin teminatı ve onun bekçisidir. Ona dokunmaya teşebbüs edecek elleri kırmaya ve bakacak kem gözleri kör etmeye karardır*”⁵⁵ şeklindeki değerlendirmesi 27 Mayıs’a meşruiyet kazandırma amacı taşırken aynı zamanda kısa süre sonra iktidara gelmesi beklenen AP’ye de ihtar niteliği göstermiştir.

1966-1970 yıllarındaki Hürriyet ve Anayasa Bayramı kutlamaları AP’nin tek başına iktidarı döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde ordu ile yakın ilişki kurarak sivil siyasete alan açma stratejisi izleyen Başbakan Demirel Ankara’daki kutlamalara katılırken AP’nin kimi taşra teşkilatları törenlere katılmıyor ve bu durumda basına yansyordu⁵⁶. 1966 yılındaki Hürriyet ve Anayasa Bayramı kutlamalarında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, 27 Mayıs’ı İstanbul’un Fethi ve Büyük Taarruz ile özdeşleştirerek “*milletin çaresizliğe düştüğü bir anda, bir kurtarıcı görevi gördüğü*”⁵⁷

⁵² *Milliyet*, 28 Mayıs 1963.

⁵³ *Tercüman*, 28 Mayıs 1963.

⁵⁴ *Milliyet*, 28 Mayıs 1965.

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1965.

⁵⁶ İzmir’de törenlere katılmayan AP, farklı öğrenci gruplarınca protesto edilirken öğrenciler parti binasının önüne üzerinde “*Çirkin Politikacı Kendine Dön*”, “*İtikamla Hükümet İdare Edilemez*” yazılarını içeren çelenk bırakmıştır.

Cumhuriyet, 28 Mayıs 1967.

⁵⁷ *Milliyet*, 28 Mayıs 1966.

şeklinde değerlendirmede bulunurken 1969 yılındaki kutlamaların Genelkurmay'daki ayağında askerlerin CHP lideri İsmet İnönü'yü selamlamaları dikkatlerden kaçmamıştır⁵⁸.

Diğer taraftan AP'nin yayın organı durumunda olan Son Havadis döneminde cılızda olsa 27 Mayıs'a dönük eleştirilerini "27 Mayıs, milli bir bayram günü değildir, siyasi bir bayram günüdür. Siyasi bayramlarda mutsuzların yüreği kan ağlarken, mutlu olanlar bayram kutlar. Bu tür bayramlar, bir otoritenin millete zorla kabul ettirdiği bayramlardır. Kendileri ile her an çelişme içindedirler. 27 Mayıs, 23 Nisan'a ve diğer bayramlara bütünüyle zıt olduğu imanını tamamlamıştır. Bu nedenle sadece bir milli bayram olarak değil, siyasi bir bayram olarak da devam edemez"⁵⁹ şeklinde ifade ederken Anayasa ve Hürriyet Bayramının öteki ulusal bayramlar gibi toplum tarafından benimsenmediğini bu nedenle de kalıcı olamayacağını söylemiştir.

27 Mayıs'ın onuncu yıldönümü olan 1970 yılındaki kutlamalarda Cumhurbaşkanı Sunay'ın 27 Mayıs'ı Atatürk devrimlerinin devamı olarak gösterme çabası öne çıkmıştır. Anıtkabir defterine yazdığı mesajında Sunay, "Büyük Atatürk, devrimlerinizin devamı olan 27 Mayıs'ın onuncu yıl dönümünü huzurunuzda eğilerek kutluyoruz."⁶⁰ ifadesine yer vererek toplumdaki Atatürk sevgisini 27 Mayıs'ın oluşturmaya çalıştığı düzenin aracı yapma yoluna gitmiştir.

Ordu, asker-sivil odaklı sosyalist bir darbe tehdidine karşı 12 Mart 1971 günü verdiği muhtıra ile AP iktidarını düşürürken ülkede yaklaşık otuz iki ay sürecek bir "Ara Rejim Dönemi" başlatmıştır. Bu anlamda söz konusu yıldaki Hürriyet ve Anayasa Bayramı kutlamaları 12 Mart Muhtırasının gölgesinde gerçekleşirken askerler tarafından tarafsız nitelmesi ile Başbakanlık koltuğuna oturtulan yılların CHP'lisi Nihat Erim bayram mesajında 27 Mayıs'ın topluma hürriyet getirdiğini söylemiş⁶¹ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ise "Anayasa kimseye hürriyetleri yok etme hürriyeti vermedi." şeklinde konuşmuştu.

Diğer taraftan muhtıra ile istifa etmek zorunda kalan AP lideri Demirel ise Genelkurmay'daki kutlamalara katılarak askerleri kutlamıştır⁶². Demirel daha önce ifade edildiği gibi ordu ile yakın ilişki kurarak sivil siyasete alan açma stratejisi muhtıra sonrasında da başarıyla uygulamıştır. Öyle ki 1973 seçimlerinin ortaya çıkardığı siyasi kompozisyonda hiçbir aktör tek başına iktidara gelemeyen Mart 1975'te koalisyon şekliyle de olsa yeniden iktidara gelmiştir.

⁵⁸ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1969.

⁵⁹ *Son Havadis*, 27 Mayıs 1969.

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1970.

⁶¹ *Milliyet*, 28 Mayıs 1971.

⁶² *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1971.

Hürriyet ve Anayasa Bayramının 1974 yılı kutlamaları CHP-MSP koalisyon hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. Kutlamaların Genelkurmay'daki ayağında dikkat çekici diyalog Genelkurmay Başkanı Semih Sancar ile MSP'li Adalet Bakanı Şevket Kazan arasında yaşanmıştır. Kazan'ın “*Bayramınızı Kutlarım*” şeklindeki konuşmasına Sancar “*Bu bayram aynı zamanda sizin de bayramınız sayılır.*”⁶³ şeklinde yanıt vermiştir. Görüldüğü gibi sivil siyaset cılız bir şekilde de olsa bayramı benimsemediğini göstermeye çalışmaktadır.

Hürriyet ve Anayasa Bayramının 1975,1976 ve 1977 yılı kutlamaları ise CHP-MSP koalisyon hükümetinin dağılması sonrası AP lideri Demirel başkanlığında kurulan Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki kutlamalara dönük dikkat çekici gelişme 1977 yılında Başbakan Demirel'in ilk kez kutlamalara katılmaması olmuştur. Kutlamalara katılmayan Demirel, Haziran 1977 seçimleri için Kayseri ve Niğde'de seçmene hitap etmeyi tercih ederek ülkenin 1961 Anayasası ile yönetilemediğini söylemişti. Bu durum ise 27 Mayıs'ı destekleyen basın tarafından “*AP lideri Demirel, Anayasa Bayramı'nda Anayasa'yı suçladı*”⁶⁴ şeklinde değerlendirilmiştir.

Hürriyet ve Anayasa Bayramının 1978 ve 1979 yılı kutlamaları üçüncü Ecevit Hükümeti döneminde gerçekleşmişti. Bu hükümet Güneş Motel'de AP'den Bakanlık sözü ile istifa ettirilen on bir ismin katılımı ile Demirel liderliğindeki ikinci Milliyetçi Cephe Hükümetinin düşürülmesi sonrası kurulmuştu. Buna tepki olarak AP lideri Demirel, MSP lideri Necmettin Erbakan ve MHP lideri Alparslan Türkeş'in Hürriyet ve Anayasa Bayramının 1978 yılı kutlamalarına katılmamıştı⁶⁵.

Aynı şekilde 1979 yılı kutlamalarına katılmayan AP lideri Demirel, 27 Mayıs bayramının orduyu siyasette tutmak için CHP tarafından icat edildiğini söylemişti. Demirel, “*27 Mayıs Bayramı, orduyu siyasette tutmak için CHP tarafından icat edilmiştir. 27 Mayıs ne nam altında olursa olsun kutlanmamalıdır. Milletın bir kısmının acı duyduğu olaylara diğer kısmı neşe duyuyormuş ve bayram yapıyormuş gibi bir davranış ilanihaye sürdürülemez. Devlet bu bayramı usulen yapıyor. Bizim şu anda bu konuyla ilgili kanunu parlamentodan geçirecek yeterli çoğunluğumuz yok biz evvela bunun kamuoyu mücadelesini yapıyoruz*”⁶⁶ şeklinde 27 Mayıs'ın bayram olarak kutlanılmaması gerektiğini yüksek perdeden ilk kez dile getirmişti.

Hürriyet ve Anayasa Bayramının 1980 yılı kutlamaları on sekiz yıllık sürecin son kutlamaları olmuştur. 1978 ve 1979 yılı kutlamalarına muhalefet

⁶³ **Milliyet**, 28 Mayıs 1975.

⁶⁴ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1978; AP lideri Demirel'den önce 1965 yılı kutlamalarına Millet Partisi (MP) lideri Osman Bölükbaşı katılmamış idi.

Milliyet, 28 Mayıs 1965.

⁶⁵ **Tercüman**, 28 Mayıs 1978.

⁶⁶ **Son Havadis**, 28 Mayıs 1979.

lideri olarak katılmayan AP lideri Demirel bu yılki kutlamalar Başbakan olarak son kez katılmıştır. Kutlamaların Anayasa Mahkemesi ayağında Anayasa Mahkemesi Başkanı yaptığı konuşmada, 1961 Anayasasının, Anayasa Mahkemesini kurarak güvence oluşturduğunu söylerken, Türk Hukuk Derneği Başkanı Aksoy ise 27 Mayıs bayramına karşı olanların bugün yürütmenin başı oldukları ve 27 Mayıs bayramının tam bir çelişkiler faciası şeklinde yaşandığını dile getirmişti⁶⁷.

6. 27 Mayıs Gününün Bayram Olmaktan Çıkarılması

Türkiye 12 Eylül 1980 sabahına yeni bir darbe ile uyandı. 27 Mayıs'ın yürürlüğe koyduğu 1961 anayasasını askıya alan, siyasi partileri ve meclisleri kapatan darbeciler 27 Mayıs gününün bayram olarak kutlanmasına da son vererek ülkede yeni bir askeri vesayet dönemi başlattı.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in başında olduğu MGK 10 Mart 1981'de 27 Mayıs gününü Hürriyet ve Anayasa Bayramı olmaktan çıkardı. Konsey kararın gerekçesini: *"27 Mayıs gününü 1963 yılından beri Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kutlanmaktadır. Bugün 1960 Devriminin ve dolayısıyla 1961 Anayasasının kutlandığı gündür. Ancak özellikle 1970'li yıllardan itibaren meydana gelen gelişmeler sonucu 1961 Anayasasının toplum bünyemize uygunluğu tartışılır hale gelmiş ve bayram günü halk arasında etkinliğini yitirmiştir. Bu nedenle 27 Mayıs resmi bayramlar arasında sayılmamıştır."*⁶⁸ şeklinde açıklama yoluna gitmişti.

Yukarıda açıklandığı gibi darbeciler 1970'li yıllardan itibaren ülkede yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal gelişmelerin kaynağı olarak 1961 Anayasasını işaret ederken 27 Mayıs gününün de toplumun bütünü tarafından benimsenmediğini ya da etkinliğini yitirdiğini gerekçe göstermiştir.

Dönemde AP'ye yakın yayın politikası izleyen Son Havadis Gazetesi de 27 Mayıs gününün bayram olarak kutlanmasına son verilmesini darbeciler gibi açıklama yoluna gitmiştir. Gazeteye göre, *"Bayramlar bütünü, tartışılmaz çoğunluğunun ortaklaşa fikir birliğine vardıkları olumlu tarihler olurken 27 Mayıs günü Türk toplumunun ezici çoğunluğu tarafından asla mutluluk günü olarak benimsenmemiştir."*⁶⁹ şeklinde karardan duyduğu memnuniyeti açıklama yoluna gitmiştir. Buna karşın başından itibaren 27 Mayıs'a ve onun uygulamalarına destek veren Cumhuriyet Gazetesi ise bayramın kaldırılmasına eleştirel bir bakışla yaklaşmıştır. Buna göre: *"Şimdi bu tutucu güçler, 27 Mayıs'ın resmi bayram olmaktan çıkarılışına seviniyorlar. Yanılıyorlar çünkü 27 Mayıs'ı bir resmi bayram günü olarak anlamak, biçimsel bir görüş, bir yanlıdır. 27 Mayıs eylemi özgürlük devrimi niteliğiyle toplumsal yaşamda silinmeyecek izler bırakmış, geleceğe*

⁶⁷ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1980.

⁶⁸ Mahmut Bolat, *agm*, s. 402.

⁶⁹ *Son Havadis*, 21 Mart 1981.

doğru büyüyen tohumlar atamıştır.”⁷⁰ Görüldüğü gibi gazete 27 Mayıs gününün bayram olarak kutlanmasına son verilerek 27 Mayıs’ın Türkiye’de ortaya koyduğu sonuçların unutturulamayacağı düşüncesini taşımaktaydı.

7. Sonuç

27 Mayıs 1960 darbesi cumhuriyet döneminin emir komuta zinciri dışında gerçekleşen ve başarıya ulaşan ilk askeri darbesi olma özelliği taşır. Bu yönüyle kendisinden sonra gelen darbelerin ve darbe teşebbüslerinin yolunu açmıştır. Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın idamı ile sonuçlanan söz konusu darbe farklı yönleriyle Türk demokrasi tarihinin akışını değiştirecek sonuçlar doğurmuştur. Darbe sonrasında darbeciler kendilerinin etkin olduğu bir dönemi tasarlamıştır. Bu noktada darbeciler yeni anayasanın halkoyuna sunulması, yürürlüğe sokulması, cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümetinin CHP lideri İsmet İnönü başkanlığında kurulması, darbenin lideri Orgeneral Cemal Gürsel’in yeni oluşan meclise silah zoruyla Cumhurbaşkanı seçtirilmesi ve 27 Mayıs gününün “*Hürriyet ve Anayasa Bayramı*” olarak kutlanması gibi adımları atmıştır.

İttihatçılar’ın II. Meşrutiyet’in ilan edildiği 23 Temmuz gününü “*Hürriyet Bayramı*” olarak ilan etmesi örneğinden hareketle darbeciler 27 Mayıs gününü “*Hürriyet ve Anayasa Bayramı*” ilan etme yoluna gitmiştir. Bu bayramın gerek kabul edilmiş süreci gerekse de kaldırıldığı ana kadarki kutlanma biçimi, askeri vesayet dönemini başlatan önemli ipuçları taşımaktadır. Bu noktada örneğin DP’nin mirasına sahip çıkma iddiası taşıyan AP, darbe gününün bayram olmasına karşı çıkmamış aksine yasa teklifine destek vermiştir. Yine bayram kutlamalarının Anıtkabir ziyareti sonrası Genelkurmay ve Anayasa Mahkemesindeki törenlerde sivil siyasetin askerleri ve yargı mensuplarını tebrik etmek zorunda kalmaları ülkedeki sivil siyasetin gelişimini olumsuz etkilemiştir.

Bunlara ek olarak yürürlükte olduğu dönemde “*Hürriyet ve Anayasa Bayramı*”, askeri vesayet’in önemli bir aracı olmuştur. Bu noktada örneğin kutlamalar köy okullarına kadar yaygınlaştırılarak gençlere darbe propagandası yapılırken, il ve ilçe merkezlerindeki kutlamalara devlet görevlilerinin katılması zorunlu tutulmuştur.

27 Mayıs gününün “*Hürriyet ve Anayasa Bayramı*” olarak kutlanması dönemin basınında da yer bulmuştur. Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri darbenin ve darbe uygulamalarının yanında yer alırken, Son Havadis ve Tercüman gazeteleri ise darbenin ve darbe uygulamalarının karşısında yer almıştır. Bu noktada örneğin “*Hürriyet ve Anayasa Bayramı*” kutlamalarına Cumhuriyet ve Milliyet’in oldukça ilgi gösterdiği ve ayrıntılı olarak yer

⁷⁰Cumhuriyet, 21 Mart 1981.

verdiği görülürken, Son Havadis ve Tercüman'ın askeri baskının dozuna göre bayram kutlamalarına ilgi göstermiştir.

1963-1980 yılları arasında kutlanan “*Hürriyet ve Anayasa Bayramı*”, askeri vesayetin etkili olduğu 1970'lerin başına kadar daha coşkulu ve daha fazla katılımı gerçeğe geçirirken, askeri vesayetin biraz daha hafiflediği 1970'ler boyunca coşku kaybolmuş ve bayram kutlamaları sönük geçmiştir. Yine her yıl tekrarlanan bayram kutlamaları, sivil siyaset açısından açık bir tehdit unsuru olma özelliği taşımıştır. Özellikle AP yöneticileri dönemde her an ikinci bir 27 Mayıs korkusuyla yaşarken, 1965 genel seçimleri sonrası Başbakanlık koltuğuna oturan AP lideri Süleyman Demirel siyasi hayatı boyunca Menderes fobisini üzerinden atamamıştır.

1965-1980 döneminde siyasi yelpazenin sağındaki temel aktör AP olmuştur. 1965 genel seçimleri sonrası tek başına iktidar olan AP'ye karşı eleştirilerin temel noktası katılımın düşük kaldığı, kutlamaların aksadığı yönünde olmuştur. Bu dönemde AP yetkilileri Ankara başta olmak üzere kutlamalara katılmamış ya da katılsalar da bu Bayrama dönük eleştirilerini dile getirmişlerdir. Soğuk Savaş'ın bütün ağırlığıyla siyasi ve sosyal hayatı etkisi altına aldığı 1970'li yıllar boyunca sağ ve sol çatışması gittikçe yoğunluğunu artırırken bayram mesajları da, iki tarafın gerek basın gerekse de siyasi temsilcilerinin birbirlerine karşı eleştirilerinde bir araç olmuştur.

“*27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı*”, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından 1981 yılında darbeci Kenan Evren'in başında bulunduğu Milli Güvenlik Konseyi tarafından kaldırılmıştır. Konsey bayramın toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmediği ve törenlerin resmi düzeyde kaldığını gerekçe olarak açıklamıştır. 12 Eylül darbecilerinin de ifade ettiği gibi bayramların kalıcı olabilmesinin temel şartı halkın tüm kesimlerini ortak duyguda birleştirmesidir. Tek parti döneminde ulus devleti ortaya çıkarmada bir araç görevi üstlenen 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı gibi bayramlara dönük süreç içerisinde eleştiriler getirilmiştir. Buna rağmen bu bayramlar ülkenin işgalden kurtarılması, çağdaş bir ülkenin kurulması vb. durumlardan hareketle Türk toplumunun geniş kesimlerince benimsenmiştir. “*27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı*” ise toplumun tüm kesimlerince kabul edilen ve benimsenen bir nitelik taşımadığı için işlevsiz kalmış ve bir darbe sonrasında da kaldırılmıştır.

Kaynaklar

1. Resmî Yayınlar

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

2. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

Son Havadis

Tercüman

3. Diğer Yayınlar

Ahmad Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

Ahmad Feroz, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yay., İstanbul, 2012.

Alkan Mehmet Ö., “27 Mayıs İnkılabı ve Siyasal Propaganda Araçlarından Örnekler”, **Osmanlıdan Günümüze Darbeler**, Haz. Mehmet Ö. Alkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 217-233.

Atılğan Gökhan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.

Aydemir Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

-----, **Menderes’in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Birand Mehmet Ali, Can Dündar-Bülent Çaplı, **12 Mart İhtilalin Peçesinde Demokrasi**, Can Yayınları, İstanbul, 2016.

Bolat Mahmut, “27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı (1963-1980)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 34/2 (Güz 2018), s. 377-410.

Bolat Bengül Salman, **Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

Coşkun Süleyman, **Türkiye’de Politika (1920-1995)**, Cem Yay., İstanbul, 1995.

Dağı İhsan-Fatih Uğur, **Yalnız Demokrat Ferruh Bozbeyle Kitabı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Gülbay Alper, **Kısır Seçimler ve Bunalımlı Yıllar 12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Seçimler ve Sonuçları**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2018.

Hanioğlu Őükrü, "Bir Asır Sonra İnkılâb-ı Azim" **Kanun-i Esasi'den Askeri Müdahaleye II. Meşrutiyet**, Zaman Kitap, İstanbul, 2008, s. 39-50.

Kalpakçioğlu zdemir, **İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar**, Nüve Matbaası, Ankara, 1967.

Karataş Murat, "Türkiye'nin 1960'lı Yıllarında Türkçü Basın rneđi Olarak Milli Yol Dergisi", **USBİK 2020 3.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (29-31 Ocak 2020 Kayseri) Tam Metin E Kitabı**, Kayseri, 2020, s. 814-837.

-----, "Türkiye'de Asker Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler st Hükümet Modeli zerine Bir Değerlendirme", **Anadolu Balkan Araştırmaları Dergisi**, 2/3 (Haziran 2019), s. 69-110.

Kaynak Mahir, **Darbeleri Demokrasi Olaylar ve Çözümlenmeler**, Profil Kitap, İstanbul, 2019.

Kılağız Nuran, **Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.

Kili Suna, "1961 Anayasası ve Devlet Anlayışı" **27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 49-70.

zdemir Hikmet, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Yay. Yn. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 191-261.

Şahin Mehmet Serkan, "27 Mayıs Darbe Gününün Ulusal Bayram İlan Edilmesi", **3.Uluslararası Yeşilyurt Sempozyumu Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Yönleriyle Darbeler (12-13 Eylül 2017 Yeşilyurt/Malatya)**, Yeşilyurt Belediyesi Yayınları, Malatya, 2017, s. 173-186.

Toker Metin, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991.

Topuz Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Tökin F. Hüsrev, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965.

Turgut Hulusi, **Demirel'in Dünyası**, ABC Yayınları, İstanbul, 1992.

Türkkahraman Mimar, **Türkiye'de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Yalansız Nedim, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Büke Kitapları, İstanbul, 2006.

Zürcher E. Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 2000.

Ekler

Son Havadis, 28 Mayıs 1963.

Cumhuriyet, 28 Mayıs 1963.

Milliyet, 28 Mayıs 1965.

Milliyet, 28 Mayıs 1966.

Son Havadis, 28 Mayıs 1966.

Milliyet, 28 Mayıs 1967.

Milliyet, 28 Mayıs 1970.

Tercüman, 28 Mayıs 1972.

Cumhuriyet, 28 Mayıs 1973.

Cumhuriyet, 28 Mayıs 1976.